

Wojciech Góralski

Eucharystia w statutach synodu płockiego z 1733 r.

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 30/3-4, 48-62

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

De ministro Sacrae Communionis

In articulo proemium, quattuor partes, conclusio et argumentum lingua latina exaratum, habentur.

Proemium distinctionem inter ministrum Sacrificii Eucharistici seu episcopum vel presbyterum Sanctissimum Sacramentum conficientem et ministrum Sacrae Communionis seu Sanctissimum Sacramentum distribuentem sed non conficientem, sublineat.

In parte prima articuli ius vetus a Christo Domino Summo Legislatore usque ad Codicem Iuris Canonici Benedicti XIV exhibetur.

Altera in parte canones Iuris Canonici 1917 anni de ministro Sacrae Communionis breviter exponuntur.

Tertia in parte ius Concilii Vaticani II et praescripta postconciliaria explicantur.

Ultima pars ius viciens de ministro Sacrae Communionis habet.

In fine articuli ius particulare seu Poloniae obligans praesentatur. Sciendum est enim nostra in patria laicum sive virum sive mulierem facultatem Communionem distribuendi non habere.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

EUCHARYSTIA W STATUTACH SYNODU PŁOCKIEGO Z 1733 R.

Treść: Wstęp. 1. Msza św. 2. Komunia św. 3. Przechowywanie i kult Najśw. Sakramentu. Zakończenie.

Wstęp

Ostatnim ogniwem w długim ciągu synodalnym diecezji płockiej epoki przedrozbiorowej pozostaje synod biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego (1723—1736), odprawiony w Pułtusku w dniach 4—5 VIII 1733 r. Zgromadzenie to kończy jednocześnie, przynajmniej formalnie, długi proces recepcji i wdrażania w życie diecezji reformistycznych postanowień soboru trydenckiego (1545—1563). Synod Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, trzeciego z kolei z Załuskich na stolicy biskupiej w Płocku stanowi przy tym — nie tylko z uwagi na ogromny zasób treści — doniosły pomnik ustawodawstwa synodalnego w Polsce w XVIII w. Staranne wykształcenie, zdobyte w kraju i za granicą a uwieńczone uzyskaniem stopnia doktora obojga praw oraz wpływ wywarty przez dwóch stryjów, poprzedników na biskupstwie płockim — Andrzeja Chryzostoma (1692—1699) i Ludwika Bartłomieja (1699—1721) — w pełni predysponowały tego przedsiębiorczego biskupa do zainicjowania synodu diecezjalnego. Podjął zaś to dzieło tym chętniej, iż od ostatniego zgromadzenia synodalnego odbytego w 1698 r. przez Andrzeja Chryzostoma Załuskiego dzieliło diecezję — u progu objęcia przezeń jej rządów — już ćwierćwiecze.

Zgodnie z przyjętym zwyczajem, zwołanie synodu poprzedziła wizytacja diecezji odbyta osobiście przez ordynariusza oraz przy pomocy wizytatorów generalnych¹. Sam synod, zwołany okólnikiem konwokacyjnym z 10 VII 1733 r., pierwotnie na dzień 27 VII tego samego roku², został *de facto* odłożony na 4 VIII, a to z uwagi na zaproszenie rządcy diecezji do udziału w uroczystości zwią-

¹ Archiwum Diecezji Płockiej, *Acta iudiciaria* 74, k. 30.

² *Constitutiones et decreta Synodi Dioecesanæ Plocensis sub Illustrissimo Excellentissimo Reverendissimo Domino D. Andrea Stanislao Kostka in Załuskie Załuski, Dei et Apostolicæ Sedis gratia Episcopo Plocensi, Pultoviae, Anno Domini MDCCXXXIII, die 4 Augusti celebratæ, Varsaviae Typis Collegii Regii Societatis Jesu, Anno D. 1735, k. B — B₄v.*

zanej z przewiezieniem zwłok Augusta II oraz Jana III Sobieskiego i jego małżonki z Warszawy do Krakowa³.

Owoce dwudniowych obrad synodalnych stały się obszernie statuty obejmujące 47 numerowanych i rubrykowanych artykułów⁴. Zarówno w tekście, jak i w alegacjach marginesowych statuty bardzo obficie powołują się na Pismo św., dzieła ojców Kościoła, uchwały soborów powszechnych, szczególnie trydenckiego, statuty synodów prowincjonalnych, bulle i brevia papieskie, dekryty i instrukcje kongregacji rzymskich, literaturę kanonistyczną i prawniczą⁵. Druk statutów został zrealizowany w Warszawie w 1735 r.⁶

Wśród niezwykle bogatej problematyki synodu z 1733 r. ustawodawca diecezjalny, któremu w znacznej mierze można przypisać autorstwo statutów⁷, wiele miejsca poświęca sprawowaniu i przyjmowaniu sakramentów św. Tu zaś dominują dyspozycje odnoszące się do sakramentu Eucharystii. Zostały one ujęte w czterech następujących artykułach statutów: *De Eucharistia* (14)⁸ *De Sacrificio Missae* (15)⁹ *De conservatione Sanctissimi Sacramenti, processionibus cum eodem atque eius expositionibus* (16)¹⁰ *De oneribus Missarum reductioneque eorum* (17)¹¹.

Biorąc pod uwagę zawartość materiału ustawodawczego objętego wymienionymi artykułami można uszeregować tematykę związaną ze sprawowaniem, przyjmowaniem i kultem Eucharystii w następujące zagadnienia: msza św., komunია św., przechowywanie Najśw. Sakramentu, kult Eucharystii.

1. Msza św.

Artykuł 15 statutów synodalnych *De Sacrificio Missae* został adresowany do kapłanów jako szafarzy sakramentu Eucharystii, a w szczególności jako sprawujących ofiarę mszy św. Już na wstępie przypomina się prawdę o godności kapłańskiej z uwagi na władzę konsekrowania postaci eucharystycznych. Godność ta zobowiązuje szafarza Najśw. Sakramentu do właściwej postawy w sfe-

³ Zmiana terminu rozpoczęcia synodu została podana do wiadomości — drogą kurrendy — przez dziekanów. Zob. tamże, k. B₄v.

⁴ Zob. J. Sawicki, *Synody diecezji płockiej i ich statuty*. W: *Concilia Poloniae*, t. 6, Warszawa 1952, s. 171—174.

⁵ Tamże, s. 174; Zob. W. J. Surmacz, *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, *Studia Płockie* 4 (1976) s. 149—158.

⁶ Zob. przyp. 2.

⁷ W. Surmacz, art. cyt., s. 178; Współdział w redakcji statutów posiadał Paweł Dominik Dromler, audytor Załuskiego. Zob. tamże, s. 176—178.

⁸ *Constitutiones et decreta...*, k. 47—55.

⁹ Tamże, k. 55—63.

¹⁰ Tamże, k. 63—66.

¹¹ Tamże, k. 66—69.

rze myśli, słów i czynów. Spożywać Boga, a jednocześnie nie kochać Go całym sercem, byłoby u kapłana rzeczą niewybaczalną¹².

Przystępowanie do sprawowania Najświętszej ofiary przez celebransu powinno być połączone z czystą intencją i głęboką wiarą oraz aktami innych cnót, stosownie do wielkości sprawowanej Tajemnicy. Wymaga to podwójnego przygotowania do mszy św.: dalszego i bliższego. Odwołując się do dzieła kard. Bony *Tractatus de Sacrificio Missae*¹³, ustawodawca synodalny wskazuje, iż przygotowanie dalsze powinno mieć miejsce wieczorem poprzedniego dnia, i obejmować uświadomienie sobie przez kapłana tego, co następnego dnia ma sprawować przy ołtarzu, oraz na wzbudzeniu aktów strzelistych związanych z oczekiwaną świętą czynnością. Przygotowanie bliższe do mszy św. winno polegać na trwaniu w skupieniu i modlitwie bezpośrednio przed przystąpieniem do jej sprawowania oraz na odmówieniu części brewiarza: przynajmniej jutrzni i laudesów. W przypadku obciążonego grzechem sumienia kapłan-celebrans ma obowiązek wyznania się połączonego ze szczerym żalem i postanowieniem poprawy. Bezpośrednio przed udaniem się do ołtarza należy, zaznaczały statuty, wspomnieć na Mękę Pańską, ponowić intencję, wzywać pomocy Matki Bożej i Świętych¹⁴.

Dla utrzymania stanu łaski u kapłana niezbędna jest ciągła modlitwa łącząca go z Chrystusem, dwukrotne w ciągu dnia przeprowadzenie rachunku sumienia, a także częsta spowiedź¹⁵.

Podczas sprawowania mszy św. celebrans obowiązany jest do należytego skupienia i oderwania się myślą od wszelkich innych spraw nie związanych z tajemnicą Eucharystii. Niezbędne jest również stosowanie się do rubryk mszalnych oraz tekstów mszy św., bez wymawiania ich z pamięci. Słowa celebransu winny być wypowiedziane na tyle głośno, aby były słyszane przez uczestniczących we mszy św. Te, które rubryki polecają wymawiać głosem przyciszonym, należy wymawiać niezbyt głośno¹⁶.

Odprawiając mszę św. celebrans obowiązany jest strzec się zarówno pośpiechu, jak i zbyt długiego przedłużania świętej czynności. Nie wolno mu więc odprawiać Najświętszej Ofiary w czasie krótszym niż półtora kwadransu, ani przedłużać ponad pół godziny¹⁷.

W myśl postanowień soboru trydenckiego¹⁸ nie należy dopusz-

¹² Tamże, k. 55—56.

¹³ Tamże, k. 56; W alegacji cytuje się c. 7 dzieła kard. Bony.

¹⁴ Tamże, k. 56—57 oraz k. 59.

¹⁵ Tamże, k. 57.

¹⁶ Tamże, k. 57.

¹⁷ Tamże; Por. W. J. Surmacz, art. cyt., s. 165.

¹⁸ Conc. Trid., sess. XXII, decr. de observandis et evitandis in celebratione Missae.

czać do odprawiania mszy św. publicznych i notorycznych przestępców, jak również siejących zgorzenie. W przeciwnym przypadku dopuszczający takie osoby do ołtarza, ma być ukarany suspensą od sprawowania funkcji świętych, przystępującemu zaś — wbrew temu zakazowi — do odprawiania mszy św. grożą także kary materialne, przy czym nie wymawia od nich brak procesu kurialnego stwierdzającego dane przestępstwo publiczne¹⁹.

Zakazem dopuszczania do celebrowania mszy św. zostali także objęci, również w myśl dyspozycji Tridentinum²⁰, kapłani — włączywszy nie posiadający autentycznego pisma polecającego od własnego ordynariusza lub przełożonego zakonnego. Zakaz obejmował jednocześnie dopuszczanie wymienionych kapłanów do sprawowania innych sakramentów św., a także — w jeszcze większym stopniu — zatrudnianie ich jako wikariuszy. Naruszenie tego zakazu statuty sankcjonowały wykluczeniem winnego od wykonywania czynności świętych²¹.

Artykuł porządkował następnie dziedzinę zobowiązań mszalnych, szczególnie w postaci mszy św. fundacyjnych. Zobowiązywał mianowicie proboszczów i innych beneficjatorów — pod karą dwóch florenów składanych na rzecz miejscowego szpitala — do szczególnych poszukiwań w archiwach parafialnych wszelkich pism zawierających ciężary mszalne. Uzyskane tą drogą dane należało umieścić na specjalnej tablicy informacyjnej w zakrystii kościoła zaznaczając, jakie zobowiązania mszalne ciążyą na parafii, w jakiej ilości, jakie jest ich pochodzenie, kiedy wygasają, jakich terminów dotyczą. Informacje te statuty polecały wpisać następnie do księgi ciężarów mszalnych zobowiązując kapłanów do skrupulatnego odnotowywania tam, zaraz po dziękczynieniu mszalnym, każdej zaaplikowanej intencji²².

Statuty zwracały uwagę na to, by ofiary mszalne przyjmowane przez kapłanów od wiernych nie stawały się dla tych pierwszych źródłem zysku. W myśl dekretu trydenckiego²³, nie należało żądać od wiernych zbyt wysokich ofiar mszalnych. Usprawiedliwione zaś było ich przyjmowanie, gdy sami wierni składali je w nadmiarze²⁴. Przytaczając tę dyspozycję ustawodawca nawiązał do wypowiedzi św. Tomasza z Akwinu²⁵.

Mszy św., które należało odprawić w danym terminie i w danej

¹⁹ *Constitutiones et decreta...*, k. 57—58.

²⁰ Conc. Trid., sess. XXII, decr. *de observandis et evitandis in celebratione Missae*.

²¹ *Constitutiones et decreta...*, k. 58.

²² Tamże, k. 58—59.

²³ Conc. Trid., sess. XXII, decr. *de observandis et evitandis in celebratione Missae*.

²⁴ *Constitutiones et decreta...*, k. 59.

²⁵ Thomas de Aquino, *Epistola 65, tit. de horis can.*

świątyni nie wolno przenosić, zaznaczały statuty, na inne dni lub do innych miejscowości, chyba że wypadło jakieś święto. Wówczas daną intencję mszalną celebrans obowiązany był zaaplikować następnego dnia po wypadającym święcie²⁶.

Z potępieniem spotkała się praktyka odprawiania mszy św., gdy chodzi o formularz, niezgodnie ze świętem dnia. Należy w tym względzie — polecono — stosować się do przepisów kalendarza diecezjalnego, tak aby zarówno w brewiarzu, jak i odprawianiu Najświętszej Ofiary uwzględniać w danym dniu to samo święto. Stwierdzony brak kalendarza diecezjalnego miał być karany grzywną w wysokości 5 marek, którą to sumę upoważniony był egzekwować dziekan²⁷.

W duchu przepisów soboru trydenckiego²⁸, synod zobowiązał wszystkich proboszczów do aplikowania mszy św., przynajmniej w niedziele i święta, w intencji wiernych²⁹. Gdy mowa o aplikowaniu mszy św. w określonych intencjach, to wypada tu wspomnieć, iż w innym fragmencie artykułu ustawodawca potępia praktykę odprawiania mszy św. w intencjach, o które wierni zwrócić się w przyszłości³⁰.

Gdy chodzi o materię sakramentu Eucharystii, to statuty zwracają uwagę, aby hostie mszalne były wypiekane z mąki pszennej, czystej i świeżej, i aby wino było czyste, przejrzyste nie skwaśniałe i dobrze zachowane. Stosowanie tak wskazanej materii synod polecił jako bardzo poważny obowiązek sumienia, wynikający z poczucia wiary i wagi przepisów prawa³¹.

Zgodnie z przepisem soboru trydenckiego³² ustawodawca synodalny polecił proboszczom, aby zachęcali swoich parafian do udziału w dni świąteczne we mszy św. we własnych parafiach, jak również do słuchania tam słowa Bożego, jeśli jest to możliwe³³.

Odnosnie do porządku odprawiania nabożeństw statuty stanowią, że w tych parafiach, w których jest zatrudnionych kilku kapłanów pierwsza msza św. powinna być rozpoczynana wczesnym rankiem, tak aby jej uczestnicy mogli na czas powrócić do domu umożliwiając innym członkom rodziny uczestnictwo w kolejnym nabożeństwie, którym ma być suma celebrowana o godz. 10.00 a kończona o godz. 11.30. Należy przy tym, zaznaczono, rozpoczynać sumę punktualnie nie czekając na nikogo, nawet gdyby chodziło o posiadającego prawo patronatu. Inni bowiem czekając mogliby,

²⁶ *Constitutiones et decreta...*, k. 59.

²⁷ Tamże, k. 59—60.

²⁸ Conc. Trid., sess. XXII, c. 8.

²⁹ *Constitutiones et decreta...*, k. 60.

³⁰ Tamże, k. 61.

³¹ Tamże, k. 60.

³² Conc. Trid., sess. XXIV, c. 4 de ref.

³³ *Constitutiones et decreta...*, k. 60.

zniecierpliwieni, opuścić świątynię i udać się — nie wysłuchawszy mszy św. — do domu³⁴.

Przypomniano następnie celebransom o tym, iż na ołtarzu nie wolno jest pozostawiać okryć głowy, rękawiczek i wszystkich innych przedmiotów nie służących odprawianiu Najśw. Ofiary. Poza tym proboszczowie nie powinni pozwalać na składanie przez wiernych na ołtarzach chlebów, serów i innych ofiar wieśniaków. Należy je składać do specjalnych skrzyń ustawionych nieco dalej od ołtarza. Zabroniono poza tym zabobonnego wprowadzania ofiarnych zwierząt wokół ołtarza. Zwierzęta te powinny być przyjmowane przed drzwiami kościoła³⁵.

Z ostrym sprzeciwem wystąpił synod przeciwko tendencji urządzania kaplic w domach prywatnych magnatów bez zezwolenia ordynariusza. Potępiając tę praktykę spotykaną — jak zaznacza się — w diecezji ustawodawca synodalny odwołał się do dekretu Klemensa XI z 15 XII 1703 r., opublikowanego 8 I 1704 r. Jego postanowienia winni mieć przed oczami szczególnie kapelani, tak spośród kleru świeckiego, jak i zakonnego. Nie wolno im pod żadnym pozorem, dodawały statuty, odprawiać w kaplicach prywatnych Mszy św. Zakaz został przy tym obwarowany karą ekskomuniki zaciąganej *ipso facto*. Jedynie odpowiedni indult biskupi zezwalający na erekcję kaplicy w domu prywatnym upoważnia do celebrowania, lecz tylko jednej mszy św., o odpowiedniej godzinie, wyłącznie przedpołudniowej³⁶. Nawet jednak w kaplicach prywatnych erygowanych za zgodą biskupa nie wolno pod żadnym pozorem, dodawały statuty, odprawiać jakimkolwiek kapłanom, tak świeckim, jak zakonnym, łącznie z jezuitami, mszy św. w uroczyste święta, chyba że jakaś kaplica posiada w tym względzie wymagany indult Stolicy Apostolskiej. W jednym i drugim przypadku wykroczenie przeciwko obowiązującemu prawu sprawia, iż wierni uczestnicząc we mszy św. nie czynią zadość przykazaniu kościelnemu³⁷. Zakonnikom przypomniano jednocześnie o odwołaniu przez sobór trydencki przywilejów ołtarza przenośnego³⁸.

Przywiązując wagę do zakazu nielegalnego sprawowania liturgii w kaplicach prywatnych synod stwierdził poza tym, że w gestii ordynariusza miejsca leży deklarowanie kar *latae sententiae* przewidzianych w tym względzie przez sobór³⁹.

Celem dokładnego rozpoznania sytuacji w diecezji, gdy chodzi o istnienie kaplic prywatnych, ustawodawca synodalny poleca dziekanom, — polecenie to ma charakter administracyjny — do-

³⁴ Tamże, k. 61.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, k. 62.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Zob. Ccnc. Trid., sess. XXII, c. unicum.

konać w ciągu dwóch miesięcy wizytacji parafii celem ustalenia, jakie kaplice funkcjonują w parafiach, czy posiadają wymagane indulty (jakiej daty, przez kogo wystawione i na jaki okres czasu). Uzyskane tą drogą dane dziekani powinni, pod karą suspensy, przedłożyć biskupowi, łącznie z wykazem odprawiających nielegalnie msze św. celebransów⁴⁰.

Kończąc dyrektywy w przedmiocie kaplic domowych statuty stwierdzały, iż ordynariusz zastrzegł sobie osobiście udzielanie indultów na erygowanie tychże obiektów⁴¹.

Odrębny artykuł — 17 *De oneribus Missarum reductioneque earundem* — został poświęcony dziedzinie ciężarów mszalnych, choć, jak to już omówiono, także w artykule 15 *De Sacrificio Missae* materię tę częściowo uwzględniono. W artykule 17 statuty zaznaczają zresztą na wstępie, iż artykuł 15 dotknął już w pewnej mierze tej problematyki.

Artykuł 17 przestrzega na wstępie beneficjatorów przed przyjmowaniem — pod jakimikolwiek pozorami — nowych obciążeń mszalnych. Nie godzi się przecież kapłanom poszukiwać tą drogą zysków. Każde przyjęcie nowej fundacji mszalnej, np. aniwersarza, zostało uwarunkowane uzyskaniem aprobaty kurii biskupiej. Żadną miarą nie zostanie ona udzielona, zaznaczono w artykule, jeśli przewidziane dochody nie będą odpowiadać proponowanym ciężarom i zobowiązaniom⁴².

Z uwagi na to, że wskutek zaistniałych trudności, dewaluacji pieniądza itp. wiele dawnych fundacji mszalnych przynosi zaledwie nieznaczny dochód, ustawodawca synodalny zapowiada przeprowadzenie redukcji tychże fundacji. Zamierza to uczynić — jak zaznacza — na mocy specjalnego indultu uzyskanego od Kongregacji Soboru 29 XI 1728 r. W sprawie tej przedkłada następujące zasady. Po ustaleniu stanu faktycznego w przedmiocie przywilejów, erekcji i fundacji beneficjów, biskup wystawi zainteresowanym odnośne dekryty, oparte na ustalonych przezeń kryteriach. Tak więc z dochodów o wysokości jednego florena obowiązującego w Polsce należy odprawiać jedną mszę św. czytana, z dochodów o wysokości 3 florenów — jedną mszę św. śpiewaną, z uwagi na wynagrodzenie kapłana i wykonujących śpiew. We wspólnotach zakonnych jedną mszę św. należy odprawić z funduszu 5 florenów, tak jednak, aby zawsze wymieniać zmarłych fundatorów zgodnie z ich intencją. Warunkiem korzystania z tego rodzaju redukcji zobowiązań fundacyjnych — dodano — jest rewindykacja przez kapłanów dochodów z posiadanego beneficjum⁴³.

⁴⁰ *Constitutiones et decreta...*, k. 63.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, k. 67.

⁴³ Tamże, k. 68.

Celem dokonania rewizji fundacji mszalnych w diecezji synod powołał specjalną komisję złożoną z następujących osób: archidiacon płocki, archidiacon dobrzyński, archidiacon pułtuski, Kazimierz Łempicki, kanonik płocki w Wiźnie, Bogusław Bromierski, kanonik płocki, Kazimierz Rokitnicki, kanonik płocki w Przasnyszu, Paweł Dominik Dromler, doktor obojga praw, kanonik płocki, audytor kurii biskupiej, urzędujący w Brańszczyku, Jan Bagiński, kanonik pułtuski w Gzach, Karol Kreni, doktor obojga praw, kanonik pułtuski w Skaryszewie, Marcin Serachocki, kanonik kolegiaty płockiej w Gralewie, Augustyn Fompre, proboszcz w Stanisławowie ⁴⁴.

Wreszcie ustawodawca synodalny surowo zakazywał kapłanom, tak świeckim, jak i zakonnym przyjmowania nowych fundacji mszalnych lub innych nowych zobowiązań mszalnych połączonych z wieczystym obowiązkiem odprawiania mszy św., bez wyraźnej zgody biskupa i zgody przełożonych zakonnych (dla zakonników). Zakazem objęto jednocześnie przenoszenie sum fundacyjnych z jednego miejsca na inne ⁴⁵.

2. Komunia św.

Dużo miejsca poświęcili statuty sprawie przyjmowania przez wiernych komunii św. W artykule 14 *De Eucharistia* ustawodawca zwraca na wstępie uwagę na wielkość i wzniosłość sakramentu Eucharystii. Odwołuje się do nauki Pisma św. oraz ojców i doktorów Kościoła ⁴⁶ wskazuje na potrzebę głębokiego przejęcia się prawdą o obecności Chrystusa pod postaciami chleba i wina oraz na konieczność godnego przyjmowania Eucharystii.

Duszpasterze zostali zobowiązani do pouczenia wiernych, szczególnie w kazaniach, o niezbędnym przygotowaniu duszy i ciała do przyjmowania komunii św. Winni także baczyć na to, by do tego sakramentu nie przystępowały osoby niegodne ⁴⁷. Za takie zaś — wyjaśniono — należy uważać: żyjących w publicznym konkubinaście, obciążonych nałogiem pijaństwa, uprawiających lichwę, ekskomunikowanych, obłożonych interdyktem oraz innych publicznych grzeszników, którzy mimo przyrzeczonej poprawy popadają w te same wykroczenia. Gdy chodzi o tych ostatnich, dopiero fakt stwierdzonej przez proboszcza poprawy upoważnia duszpasterza do dopuszczenia ich do przyjęcia komunii św. ⁴⁸

⁴⁴ Tamże, k. 68—69.

⁴⁵ Tamże, k. 69.

⁴⁶ W alegacjach znajdujemy następujące cytaty: św. Bernard, *Sermones de excellentia SS. Sacramenti*, c. 10; św. Tomasz z Akwinu, *Epistola* 57, I P 1, 12; Fil. 2, 7; Ps 110, 4; I Kor 11, 28—29, Mt 7, 6; I P 2, 22. Tamże, k. 48—49.

⁴⁷ *Constitutiones et decreta...*, k. 49.

⁴⁸ Tamże.

Przypomniano następnie, iż do komunii św. nie należy dopuszczać dzieci, które nie osiągnęły jeszcze używania rozumu. W kwalifikowaniu zaś tych, którzy po raz pierwszy mają przyjąć ten sakrament proboszczowie winni posłużyć się przeprowadzeniem odpowiedniego egzaminu oraz pouczeniem kandydatów o godności i znaczeniu Najśw. Sakramentu⁴⁹.

Chorym umysłowo należy odmawiać udzielenia komunii św., chyba że proszą o to w stanach odzyskanej świadomości, lub znajdują się *in articulo mortis*. W jednym wszakże i drugim przypadku udzielenie Eucharystii uwarunkowane jest wyrażeniem odpowiedniej intencji przez zainteresowanych, zanim popadli w objęcie⁵⁰.

Do duszpasterzy synod skierował apel, by zachęcali swoich wiernych do częstego przyjmowania komunii św. stanowiącej pokarm duchowy. Nie wystarczy więc przystępować do Stołu Pańskiego raz w roku, w okresie wielkanocnym, zgodnie z poleceniem Kościoła, lecz przynajmniej w większe święta⁵¹.

Odwołując się do postanowień soboru trydenckiego⁵² w przedmiocie komunii św. wielkanocnej, statuty synodalne zdecydowanie przypomniły wagę tego obowiązku. Odłożenie komunii św. mogło być usprawiedliwione jedynie poleceniem lub radą spowiednika. Czas komunii św. wielkanocnej określono na okres od niedzieli Męki Pańskiej do drugiej niedzieli po Wielkanocy włącznie. Obowiązek przystąpienia w tym okresie do komunii św. należało wypełnić we własnej parafii przyjmując Najśw. Sakrament z rąk proboszcza lub wikariusza.

Po wygaśnięciu terminu przyjęcia komunii św. wielkanocnej proboszcz obowiązany był złożyć na ręce biskupa lub w kurii wykaz parafian, którzy nie spełnili tego obowiązku. Jeśli po upomnieniu przez proboszcza dana osoba nadal nie zdecydowała się na przyjęcie komunii św., wówczas narażała się na karę pozbawienia wstępu do kościoła, a po śmierci — pogrzebania poza miejscem poświęconym⁵³.

W nawiązaniu do *Listu Pasterskiego* Bernarda Maciejowskiego⁵⁴ ustawodawca synodalny zaznaczył, iż od obowiązku przystąpienia do komunii św. wielkanocnej nie może wymawiać żywiona wobec kogoś nieprzyjaźń lub prowadzenie z kimś procesu sądowego, istnie-

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, k. 49—50.

⁵¹ Tamże, k. 50.

⁵² Conc. Trid., sess. 13, can. 9.

⁵³ *Constitutiones et decreta...*, k. 50.

⁵⁴ *Epistola pastoralis ad parochos provinciae Gnesnensis Bernardi Maciejowski, S.R.E. Presbyteri Cardinalis, Archiepiscopi Gnesnensis, Primatis Regni* [...] W: *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium auctoritate synodi provincialis Gemblicianae per deputatos recognitae, iussu vero et opera* [...] Joannis Wężyk [...] editae, Cracoviae 1761², k. E₄.

je bowiem zawsze możliwość naprawienia krzywd i podjęcia właściwej dyspozycji sakramentalnej ⁵⁵.

Celem umożliwienia proboszczom skuteczniejszej kontroli w zakresie obowiązku spowiedzi i komunii św. wielkanocnej statuty polecały stosowanie odpowiednich kartek, które należało rozdawać parafianom na tydzień przed terminem rozpoczęcia okresu spowiedzi wielkanocnej. Wspomniane kartki, uprzednio ponumerowane w uzgodnieniu z numeracją figurującą na liście parafian, spowiadający się mieli zwracać proboszczowi lub wikariuszowi. Nie przystąpienie przez kogoś do spowiedzi i nie oddanie kartki ułatwiało więc proboszczowi w skonstatowaniu, jacy parafianie nie spełnili obowiązku, o którym mowa ⁵⁶.

Jeśli ktoś był nieobecny we własnej parafii w okresie komunii św. wielkanocnej, obowiązany był do jej przyjęcia w terminie do 10 dni po powrocie, chyba że zadośćuczynił obowiązkowi w innej parafii okazując miarodajny w tym względzie dokument. W przeciwnym przypadku zainteresowanemu groziła kara ekskomuniki ⁵⁷.

W stosunku do tych wiernych, którzy zmieniali często parafialne miejsce zamieszkania postanowiono, aby zainteresowani proboszczowie wzajemnie informowali się, gdy dana osoba spełniła obowiązek przyjęcia komunii św. wielkanocnej. W przypadku stwierdzonego zaniedbania tej powinności, winnego należało upomnieć, a potem stosować sankcje, o których była mowa wyżej ⁵⁸.

Przejawem troski duszpasterskiej ustawodawcy synodalnego o chorych i więźniów było polecenie skierowane do proboszczów, aby osobom tym zanosili komunię św. wielkanocną do domu lub do więzienia ⁵⁹.

W trosce o dobro duchowe wiernych synod zakazał proboszczom — pod surowymi karami, bliżej nieokreślonymi — wyznaczania prac przy kościołach lub domach plebańskich z okazji spowiedzi wielkanocnej. Nie godzi się bowiem, zaznaczono, rozpraszanie tych, którzy przybywają do spowiedzi ⁶⁰.

Celem zachowania porządku w odbywaniu spowiedzi wielkanocnej polecono proboszczom, by wcześniej ustalali dni spowiedzi i komunii św. dla poszczególnych wsi, informując o tym parafian z ambony ⁶¹.

Dużą wagę przywiązywały statuty synodalne do sprawy komunii św. ciężko chorych, inaczej wiatyku. Zobowiązywały więc probosz-

⁵⁵ *Constitutiones et decreta...*, k. 50—51.

⁵⁶ Tamże, k. 51.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże, k. 51—52.

⁶⁰ Tamże, k. 52.

⁶¹ Tamże.

czów oraz kaznodziejów do częstego przypominania wiernym, aby troszczyli się w swoich rodzinach o to, by nikt z umierających nie zszedł z tego świata bez sakramentów św. Członkowie rodziny chorego powinni więc, w myśl dekretu trydenckiego⁶², w porę powiadamiać proboszcza prosząc go o przybycie do domu z wiatykiem.

Wiatyk należy zanosić procesjonalnie, tak w miastach, jak i na wsiach. Kapłan ubrany w komżę i stulę, poprzedzony ministrantami niosącymi świece i dzwonek, winien nieść Najśw. Sakrament w odpowiednim naczyniu. Jeśli to możliwe, wypada używać przy tym baldachimu. Postępujący procesjonalnie za kapłanem wierni mają śpiewać podczas pochodu hymny lub antyfony o Najśw. Sakramencie, w myśl statutów synodu plockiego z 1643 r.⁶³ Przypomniany tu sposób zanoszenia wiatyku statuty Załuskiego polecały dokładnie zachowywać grożąc proboszczom nie stosującym się doń karą grzywny 5 marek⁶⁴.

W przypadku zanoszenia wiatyku do miejscowości odległych statuty synodalne upoważniały duszpasterza do posłużenia się zwykłym naczyniem mieszczącym Najśw. Sakrament, umieszczonym w bursie zawieszanej na szyi kapłana. I w takiej jednak sytuacji należało posługiwać się dzwonkiem⁶⁵.

Domownikom chorego należało dokładnie przypomnieć o odpowiednim przygotowaniu pokoju, w którym miał być sprawowany wiatyk. Pokój powinien więc być starannie posprzątany, a wszelkie przedmioty świeckie usunięte. Na czysto nakrytym stole miał być ustawiony krucyfiks, obraz święty oraz przynajmniej dwie świece umieszczone na lichtarzach⁶⁶.

Tym chorym, którzy nie byli w stanie przyjąć komunii św. nie należało jej zanosić. Gdy jednak stan chorego pogorszył się podczas niesienia wiatyku uniemożliwiając przyjęcie go, kapłan obowiązany był adorować wraz z wiernymi umieszczony na stole Najśw. Sakrament, m.in. poprzez odmawianie aktów miłości, żalu, nadziei i wiary⁶⁷. Po adoracji należało udzielić pociechy duchowej choremu okazując mu Najśw. Sakrament do adoracji, po czym miało nastąpić schowanie Sanctissimi do naczynka i odniesienie przez kapłana do świątyni⁶⁸.

⁶² Zob. Conc. Trid., sess. XIII, can. 7.

⁶³ Zob. *Constitutiones et decreta in dioecesana synodo Plocensi quam pro [...] Domino Carolo Ferdinando [...] D. Simon Kotudzki [...] habuit Anno Dni MDCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus* [b.m. i r.w.], art. 20, k. K₂v.

⁶⁴ *Constitutiones et decreta...*, k. 53.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże, k. 53—54.

⁶⁷ Akty te zostały podane w dodatkach do statutów synodalnych. Zob. tamże, k. 224—226.

⁶⁸ Tamże, k. 54.

W trosce o umierających prawodawca kładł do sumienia duszpasterzy obowiązek rychłego niesienia wiatyku, nawet nocą, czy po spożyciu posiłku ⁶⁹.

Wybitnie duszpasterski wydźwięk posiada dyspozycja statutów, w myśl której władze miejskie powinny udostępnić skazanym na śmierć możliwość przyjęcia komunii św. Należało w takim przypadku wezwać kapłana, a na czas spowiedzi i komunii św. skierować skazanego do odpowiedniego pomieszczenia ⁷⁰.

Wreszcie synod polecał proboszczom i wikariuszom, aby tak przed udzieleniem komunii św. wiernym, jak i po jej udzieleniu, odmawiali wraz z nimi załączone do dodatków synodu akty: wiary, nadziei i miłości ⁷¹. Miało to, zdaniem prawodawcy, lepiej usposobić komunikujących do przeżywania tajemnicy Eucharystii. Nie stosującym się do tego polecenia zagrożono surowymi karami, bliżej nie określonymi ⁷².

3. Przechowywanie i kult Najśw. Sakramentu

Na wstępie artykułu 16 *De conservatione Sanctissimi Sacramenti, processionibus cum eodem atque eius expositionibus* zwraca się uwagę na potrzebę przechowywania Najśw. Sakramentu w odpowiednim i godnym tej Tajemnicy miejscu ⁷³.

Statuty polecają następnie proboszczom i wszystkim innym rządom kościołów, aby Najśw. Sakrament był przechowywany w tabernakulum umieszczonym na stałe w wielkim ołtarzu, wykonanym z trwałego materiału, dobrze przymocowanym do ołtarza, odpowiednio ozdobionym tak wewnątrz, jak i na zewnątrz, osłoniętym konopeum, dobrze zamykanym. Poza Najśw. Sakramentem nie wolno przechowywać w tym świętym miejscu niczego innego ⁷⁴.

W trosce o bezpieczeństwo w przechowywaniu Sanctissimi ustawodawca polecił — grożąc surowymi karami, bliżej jednak nie określonymi — przechowywanie klucza do tabernakulum wyłącznie przez proboszczów lub ich wikariuszy. Miejscem stałego przechowywania tego ważnego rekwizytu ma być szafa w zakrystii. Osobom świeckim nie godzi się pod żadnym pozorem udostępniać tak kluczyka do tabernakulum, jak i do szafki z olejami św. ⁷⁵.

Wobec stwierdzonego — zapewne podczas wizytacji — zjawiska przechowywania w tabernakulum nieświeżych postaci eucharysty-

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Zob. tamże, k. 224—226.

⁷² Tamże, k. 54—55.

⁷³ Tamże, k. 63—64.

⁷⁴ Tamże, k. 64.

⁷⁵ Tamże, k. 64—65.

cznych biskup zdecydowanie poleca częste dokonywanie ich renowacji: zimą — co 15 dni, latem — co 8 dni. W związku z tym w zakrystii powinna być umieszczona odpowiednia tablica, na której należy odnotowywać każdą renowację ⁷⁶.

Gdy chodzi o kult Najśw. Sakramentu, to na pierwszym miejscu statuty mówią o wystawieniu *Sanctissimi* i procesjach. Obowiązują w tym względzie — przypomniano — normy zawarte w breve Innocentego X, wydanym dla Polski 20 IV 1645 r. Nie wolno zatem bez zgody biskupa lub innego oficjała generalnego urządzać procesji z Najśw. Sakramentem lub wystawienia, poza świętem Bożego Ciała wraz z oktawą, świętem patrona i jego wezwania. W świątyniach natomiast zakonnych wolno odbywać procesję i wystawienie także w święta Założycieli, jak również w święta ku czci innych Świętych danego zakonu, przez Kościół kanonizowanych. W tych kościołach, w których istnieją stowarzyszenia pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny, można urządzać procesję — jeśli istnieje taki zwyczaj — w uroczystości Maryjne, oraz wystawiać Najśw. Sakrament. Wystawienie *Sanctissimi* jest poza tym dopuszczalne podczas nabożeństw pasyjnych w Wielkim Poście. Ponadto procesja eucharystyczna może mieć miejsce w kościołach — w czasie od pierwszych do drugich niesporów — przy których zostały erygowane stowarzyszenia pod wezwaniem Świętych, lecz tylko w dniu głównego ich Patrona. We wszystkich innych świątyniach dozwolona jest wymieniona procesja podczas czterech ważniejszych uroczystości, zwyczajowo obchodzonych, lecz tylko w godzinach porannych ⁷⁷.

Podczas wystawienia Najśw. Sakramentu statuty polecały umieszczać na ołtarzu przynajmniej sześć świec. Zapalający je i oczyszczający zakrystiani obowiązani byli używać zawsze komży ⁷⁸.

Zakończenie

W dziedzinie szafowania i przyjmowania sakramentów św. statuty plockie z 1733 r. najwięcej miejsca poświęciły Eucharystii. Zamieszczony aż w czterech artykułach materiał ustawodawczy regulował całokształt spraw związanych z wieloma aspektami tego sakramentu. Szeroko potraktował prawodawca sprawę odprawiania mszy św. zwracając uwagę na właściwe usposobienie wewnętrzne celebransów, jak również na przestrzeganie przez nich przepisów rubrycystycznych. Dużo miejsca poświęcono fundacjom mszalnym, a to z uwagi na zaistniałe w tym względzie nowe okoliczności. Podkreślono obowiązek troski duszpasterskiej probosz-

⁷⁶ Tamże, k. 65.

⁷⁷ Tamże, k. 65—66.

⁷⁸ Tamże, k. 66.

czów o dogodne uczestniczenie we mszy św. niedzielnej i świątecznej przez parafian. Ostrą walkę wypowiedziano zjawisku nielegalnego zakładania kaplic domowych. Wielką troskę ujawnił ustawodawca synodalny, gdy chodzi o korzystanie przez wiernych z częstej komunii św. Specjalnymi rygorami obwarował obowiązek przystępowania do komunii św. wielkanocnej, akcentując tu tzw. *ius parociale*. Wspomnianą troską biskupią zostali objęci m. in. chorzy, więźniowie i skazani na śmierć. Szczególnie dużo miejsca poświęcono sprawowaniu i przyjmowaniu wiatyku. Zwrócono wreszcie uwagę na właściwy sposób przechowywania Eucharystii oraz na zwyczajne formy jej kultu w postaci ekspozycji i procesji.

Całokształt materiału został dość dobrze usystematyzowany. Na uwagę zasługuje szerokie oparcie się statutów na dekretach soboru trydenckiego, *Pastoralnej* Maciejowskiego, statutach prowincjonalnych. W wielu miejscach nawiązano do rodzimych statutów plockich, m.in. z 1643 r.

Wydaje się, że duchowieństwo otrzymało w tym fragmencie statutów synodalnych dobrą pomoc praktyczną w realizacji ciągle jeszcze wówczas trwającej reformy trydenckiej.

Eucarestia negli statuti del sinodo di Płock del 1733

Il sinodo diocesano di Andrea Stanislao Załuski, vescovo di Płock, celebrato nei giorni 4—5 agosto 1733 a Pułtusk, fu convocato per trattare le cose che si riferivano alle necessità particolari del clero e del popolo della diocesi di Płock. La redazione degli statuti sinodali contiene 47 articoli riguardanti tra l'altro la disciplina dei sacramenti. In questa sfera domina la problematica della Eucarestia contenuta nei quattro articoli: *De Eucharistia* (14), *De Sacrificio Missae* (15), *De conservatione Sanctissimi Sacramenti, processionibus cum eodem atque eius expositionibus* (16), *De oneribus Missarum reductioneque eorum* (17).

L'autore presenta le rispettive disposizioni di suddetti articoli riguardanti la s. messa, la s. comunione, la custodia e il culto della ss. Eucarestia.

Il complesso di quel frammento degli statuti sinodali dimostra che il clero della diocesi di Płock ha ricevuto un aiuto molto importante nella strada sempre aperta verso la realizzazione della riforma tridentina.